Цветана Ралева (София, България)

РУМЯНА ПАВЛОВА НА 65 ГОДИНИ

Професор д-р ф. н. Румяна Павлова е добре позната в научните кръгове на русисти и слависти у нас и в чужбина. Ползва се с името на сериозен и обективен учен с широко поле на изява, учен с осезателно присъствие в съвременната българска наука.

Румяна Павлова е родена на 8.V.1933 г. в с. Горно Спанчово, Благоевградско. Завършва средно образование в Ловеч, а след това – руска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски" (1956 г.). Професионалния си път започва като гимназиална учителка в София. През 1962 г. е назначена за хонорован, а от 1963 г. – за редовен преподавател в Първа катедра по руски език на Софийския университет, където работи и до днес. През 1971 г. Р. Павлова защитава кандидатска дисертация на тема „Сопоставительное исследование конструкций с предлогами причинного значения в болгарском и русском современных литературных языках" в Института по славянознание и балканистика на АН на СССР в Москва. Неин научен ръководител е Е. В. Чешко. Годините на аспирантурата свързват Р. Павлова професионално и с друг голям славист, когото тя също смята за свой учител – С. Б. Бернщейн. Той допринася за формирането на познанията и интересите ѝ в областта на сравнителното славянско езикознание. През 1972 г. Първа катедра по руски език възлага на Р. Павлова теоретичния курс по историческа граматика на руския език, чийто титуляр тя продължава да бъде и сега. През 1975 г. е избрана за доцент, а през 1981 г. – за професор. През 1990 г. защитава втората си дисертация за доктор на науките върху творчеството на старобългарския книжовник Петър Черноризец. Специализира в Москва, Санкт Петербург, Киев, Берлин и Белград. Работи като гост-професор в Хумболтовия университет в Берлин (1984–1985 г.) и в Университета в гр. Кьолн (1989–1990 г. и 1991–1995 г.), където чете лекции и води спецкурсове със студенти, аспиранти и асистенти из областта на историята и съвременното състояние на българския и руския език, на славянската ръкописна традиция, на руско-българските културни контакти. Р. Павлова е член на ВАК, на Специализирания съвет по езикознание, на научните съвети на Института за български език, Кирило-Методиевския научен център, Центъра за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев", Научноизследователския институт за руски език и литература, Езиково-текстологичната лаборатория при СУ „Св. Климент Охридски", на Факултетния съвет на Факултета по славянски филологии на СУ и др. Член е в редакционната колегия на сп. „Съпоставително езикознание" (от основаването му през 1978 до 1991 г.; заедно със Светомир Иванчев и Янко Бъчваров тя е основоположник и на неговия предшественик – „Бюлетин за съпоставително изследване на български език с други езици", излизал през 1976 и 1977 г.), на Годишника на СУ – Факултет по славянски филологии (1983–1987 г.), на сп. „Език и литература" (1984–1991 г.). През периода 1977–1982 г. Р. Павло-

ва ръководи секцията по руски език в Научноизследователския институт за руски език и литература в София. Била е зам.-декан на Факултета по славянски филологии на СУ (1976–1979 г.), член на Международния комитет на славистите (1984–1988 г.), председател на Дружеството на русистите в България и вицепрезидент на МАПРЯЛ (1986–1991 г.). Участва в многобройни научни прояви – в славистичните конгреси във Варшава, Загреб, Киев, София, Братислава, в конгресите по българистика, в конгреси и конференции на МАПРЯЛ, в други международни конференции и симпозиуми в Русия, Украйна, Полша, Германия, Югославия, Хърватска, Унгария, Швеция, Индия, Монголия. Като ръководител на колективи от българска страна Р. Павлова участва в разработването на научни теми с колеги от университетите във Варшава и Краков (Полша), в Трондхайм (Норвегия). Удостоена е с орден „Кирил и Методий" I ст. (1983 г.), със Златно отличие на Американския биографичен институт за „успешна кариера и изключителен принос към международната общественост" (1995 г.), с номинация на Биографичния център в Кембридж (Англия) за „най-добра в областта, в която работи" (1995 г.) и с Голямата награда на БАН „Св. св. Кирил и Методий" за 1996 г.

Интересите и научната дейност на Р. Павлова са разностранни, като с времето придобиват все повече общославистичен характер. Реализирани са в 4 нейни монографии, в над 130 статии, студии и доклади, в редица колективни проекти[1].

В началото стоят съпоставителни изследвания на руския и българския език в областта на синтаксиса в синхронен и диахронен план. Те са представени в две появили се почти по едно и също време монографии – „Пространственные конструкции в древнерусском языке в сопоставлении с древнеболгарским языком" (1977) и „Причинные отношения в современном русском языке в сопоставлении с болгарским языком" (1978). Едновременната успешна работа върху две твърде различни, макар и синтактични, теми, краткият срок на тяхната подготовка (а през 1979 г. Р. Павлова публикува и трета, съвсем различна книга) вече са заявка за една сериозна научна кариера. Двете монографии са приносни и новаторски по своята методика на изследване – в тях е приложен сравнително новият по това време за синтаксиса функционално-структурен метод на изследване, който позволява обективно системно съпоставително описание на съответните езикови микросистеми. В тези монографии Р. Павлова заявява основния принцип в своята научна работа – научното изследване трябва да почива върху широкообхватен автентичен материал. В книгата си за пространствените конструкции тя се ръководи от схващането, че няма чисто староруски текстове. Старобългарското влияние върху старата руска книжнина и език е много силно и засяга всички езикови равнища и почти всички прояви на книжовност у древните руси. Затова специфично староруското може да се открои само чрез съпоставителен анализ със старобългарския езиков материал. Тази вярна методологическа постановка е от изключителна важност. Несъобразяването с нея поражда заблуди, като например тезата за съществуване на аорист и сложни минали времена в староруския разговорен език от неговия писмен период.

Така през 70-те години започва пътят на Р. Павлова към палеославистиката, по който тя върви и сега с нарастващо увлечение. Изследванията ѝ са разностранни – езиковедски, текстологични, археографски, палеографски и обобщаващо-теоретични. Те обаче се обединяват около основната за Р. Павлова тема – книжовните и езиковите контакти между българи и руснаци през вековете. Глобално тази тема е поставена в монографията ѝ „Болгарско-русские и русско-болгарские языковые связи" (1979). Книгата е ценна със систематично представените в нея основни разлики между старобългарския и староруския език на фонетично, морфологично, словообразувателно, син-

[1] Библиография на трудовете на Р. Павлова от 1968 г. до 1992 г. включително е поместена в сп. Съпоставително езикознание, 18, 1993, № 2, 98–103.

тактично и лексикално равнище. В исторически и общокултурен план са разгледани основните периоди от общуването на българи и руснаци през вековете. Не по-малко внимание от обилния фактически материал заслужава становището на авторката по редица въпроси от българската и руската езикова история. Някои от мненията ѝ са оригинални, други – известни отпреди, но не особено популярни по това време. Така например, след като прави обстоен критичен преглед на концепциите за характера на староруския книжовен език, Р. Павлова застава на позицията на А. А. Шахматов: старобългарският език идва в Киевска Русия с християнската религия и старобългарските книги и става тук книжовен език, единствен книжовен език в Русия през Средновековието (през 70-те години на нашия век в русистиката господства теорията на В. В. Виноградов за наличие в средновековна Русия на един смесен книжовен език, формирал се в резултат от взаимодействието на старобългарската и староруската езикова стихия). Авторката поддържа мнението, че по-правилно е по отношение на X–XI в. да се говори за старобългарско, а не за южнославянско влияние върху староруската писменост, като се има предвид, че Киев установява най-напред книжовно-църковна връзка именно с България, от която получава необходимите книги, и като се знае, че най-старите паметници на сръбския език са от XII в. С богатата си информация монографията играе ролята на справочник по въпросите на езиковите и културните контакти между българи и руси, до който учени и студенти у нас и в чужбина прибягват често.

В няколко свои статии и доклади Р. Павлова специално разглежда въпроса за адаптирането на старобългарския език на руска почва, като го поставя в контекста на приспособяването му във всяка различна славянска среда (вж. „Некоторые проблемы изучения языковых взаимодействий болгар и русских (X–XIV вв.)“ 1983; „Въпроси на редакциите на старобългарския език“ 1986 и др.). Наблюденията на Р. Павлова, които се базират върху многогодишна работа с автентичен ръкописен материал, са принос към изследването на редакциите на старобългарския език и съдържат важни методологически постановки.

Р. Павлова се интересува задълбочено и от обратния процес – от руското влияние върху българското езиково и книжовно развитие. Тя разработва проблема за проникването на староруски оригинални творби в южнославянските ръкописи до XIV в. и заедно с тях – на първите фонетични русизми в южнославянската писменост. Има публикации върху ранната руска оригинална агиография, в които поставя и въпросите на изучаване на простия Пролог. Отделя внимание на сложните процеси на взаимодействие между църковнославянския и българския език в литературата ни от XVII–XIX в. (вж. монографията ѝ от 1979 г., статиите „Сведения о Борисе и Глебе в южно-славянской письменности XIII–XIV вв.“, „Жития княгини Ольги в южнославянских рукописях XIII–XIV вв.“, „Житие Феодосия Печерского в южнославянских рукописях XIII–XIV вв.“, „Роль русского языка в обогащении современного болгарского языка“ и др.).

В научната биография на Р. Павлова 80-те и 90-те години са представени преди всичко с археографско, текстологично и езиково проучване на конкретни писмени паметници, от особена важност за историята на българската и славянската средновековна преводна и оригинална литература. Р. Павлова вярва, че само всестранното изучаване на един текст в неговото развитие и по възможност във всичките му засвидетелствани фиксации дава най-пълноценни и надеждни резултати, изключва случайността на единичния факт. Изследванията ѝ напълно потвърждават правилността на този подход, те са „плътни“, наситени с целево организирани факти, прецизни наблюдения, предпазливи и убедителни изводи. Всяка от темите, по които Р. Павлова работи през този период, е внушителна: творчеството на Петър Черноризец, простият Пролог, Пандектите на Никон Черногорец.

На Петър Черноризец Р. Павлова посвещава повече от 10 години, открива около 200 нови преписа на негови произведения. През 1990 г. тя защитава изследването си като докторска дисертация, а

през 1994 г. излиза монографията ѝ „Петър Черноризец. Старобългарски писател от X в.“, за която е удостоена с Голямата награда на БАН за 1996 г. Това е първото комплексно изследване в културно-исторически, археографски, текстологичен и езиковедски аспект на книжовното дело на Петър Черноризец, както и първото цялостно издание на творбите му. Така Петър Черноризец заема подобаващото му място в историята на старобългарската литература. Книгата е изпълнена в духа на най-добрата палеославистична традиция. Значението ѝ не се изчерпва с разработването на основната тема, а се определя и от редица други приносни моменти в нея. Нагледно и прецизно представеното текстово и езиково развитие на произведенията на Петър Черноризец в руската книжнина през един дълъг период от време са прекрасна илюстрация както на процесите на адаптиране на старобългарския език и литература в източнославянска среда, така и на обработката, на която те са били подложени по време на Второто южнославянско влияние. Последното е особено важно, като се имат предвид дискусиите в науката около този културен феномен и липсата на достатъчно конкретни изследвания върху неговия езиков аспект.

Повече от 20 години Р. Павлова изучава Пандектите на Никон Черногорец и нестишния (прост) Пролог – книжовни паметници със сложна и непроучена добре история в славянската писменост. Подходът на авторката и тук е многопланов, базиращ се на работа с обемен ръкописен материал. Водещ в изследванията ѝ е въпросът за превода на тези паметници, въпрос, който има най-непосредствено отношение към голямата, актуална и противоречиво осветлявана тема за преводаческата традиция в Киевска Русия. Неслучайно публикациите на Р. Павлова в тази област намират голям отклик сред научната общественост. В статиите си за Пандектите и в подготвяното за печат издание Р. Павлова аргументира мнението, че първият превод на текста е български, а по времето на Евтимий възниква трети вариант, наричан от нея евтимиевски редактиран превод. Мнението ѝ почива върху наблюдения над около 100 ръкописа от различни изводи, редакции и преводи. Р. Павлова се старае да приложи максимално обективно лексикалния критерий при определяне характера на превода, като го допълва с аргументи и от други езикови равнища. Много информативен при такива изследвания, според нея, може да бъде правописът на ръкописа, запазващ в голяма степен особеностите на протографа. Както е известно, в палеославистиката няма изработени обективни и общоприети критерии за определяне произхода на един славянски превод въпреки многото усилия в тази посока. Принципите, които прилага Р. Павлова, имат методологическа стойност и, предполагам, ще бъдат оценени от палеославистите по достойнство.

Собствена и по-различна от разпространените гледна точка предлага Р. Павлова и по въпроса за появата на славянския превод на нестишния Пролог. В някои свои статии и в увода към предаденото за печат издание на Лесновския пролог тя споделя убеждението си, че след първоначалния превод простият Пролог се е развивал на славянска почва. Той има сложна история на текста, свързана и с южнославянската, и с източнославянската традиция. Четивата за славянските светци в простия Пролог са вторично явление, поради което не могат да се използват за локализиране на първоначалния му превод. От голямо значение в това отношение е и фактът, че четивата за руските светци в южнославянските и източнославянските прости пролози често не съвпадат като текст. И както често се случва при мащабните изследвания, Р. Павлова прави „мимоходом“ някои малки „открития“: изяснява нужни детайли, уточнява факти като например идентифицирането на ръкопис Рс 705 от Народната библиотека в Белград със смятания за загубен „втори Лесновски Пролог“.

Част от научната проблематика в трудовете на Р. Павлова е естествено свързана с нейната преподавателска дейност. Това са въпросите за преподаването на историческа граматика на руския език в българска езикова среда, за мястото на историческите лингвистични

дисциплини в подготовката на филолозите русисти и т.н. Заедно с Н. М. Дилевски и Й. Еленски Р. Павлова издава „Сборник древнерусских текстов XI–XVIII веков для практических занятий по исторической грамматике русского языка“ (1982, трето преработено и допълнено издание). Като преподавател в Софийския университет тя подготвя стотици студенти русисти, много дипломанти, специализанти и аспиранти. Лекционните ѝ курсове, спецкурсовете ѝ по различни проблеми на българо-руските езикови връзки се посрещат с голям интерес от студентската аудитория.

Казаното дотук е предостатъчно, за да се смята професионалната кариера на Р. Павлова за успешна. Нейната научна биография обаче би била твърде непълна и невярна, ако се ограничим само с личните ѝ научни търсения и не отбележим дейността ѝ по реализиране на колективни научноизследователски проекти. Р. Павлова проявява забележителна далновидност, като своевременно оценява възможностите на творческите колективи при решаване на мащабни научни задачи и в началото на 80-те години създава към Първа катедра по руски език на Софийския университет Езиково-текстологична лаборатория. Лабораторията проучва разпространението на стари български текстове в средновековната славянска книжнина, предимно руска. Поставя се акцент върху изследването на староруските ръкописи от XI в. като източник за историята на българския език. Досега обект на системно изучаване са най-вече тяхната лексика и правопис. В публикациите на Р. Павлова от 80-те години е разработена методиката на този тип лексикални изследвания, предложени са критерии за определяне на старобългарското лексикално наследство в староруските ръкописи (вж. „Староруските писмени паметници за историята на българския език“ 1980; „Некоторые проблемы изучения языковых взаимодействий болгар и русских (X–XIV вв.)“ 1983). Лабораторията осъществява издания или преиздания на някои от писмените староруски паметници от XI в.: Симеоновия сборник по Светославовия препис от 1073 г. (съвместно издание с Кирило-Методиевския научен център при БАН), т. 1 (1991) и т. 2 (1993), Бичковски псалтир и Туровско евангелие (ГСУ, ФСФ, т. 79, 2 за 1985 г.), Евгениевски псалтир (ГСУ, Научен център за славяно-византийски проучвания, т. 82, 2 за 1988 г.). Подготвя за печат заедно с колеги от други научни звена 16-те слова на Григорий Богослов по ръкопис № 674 от НБКМ София. Не по-малко важен е фактът, че в лабораторията израстват професионално редица млади специалисти. За тях Р. Павлова винаги ще бъде учителят, който е образец за научна етика, който им дава професионална и морална подкрепа, който провокира с инициативността си тяхното творчество. Те високо ценят нейното забележително умение да работи с тях като с равни, да ги напътства ненатрапчиво, да им помага всеотдайно, да ги ентусиазира със заразяващата си любов към работата. С качествата си на голям учен и човек, отличен педагог и организатор Румяна Павлова създаде своя школа в науката. Каква по-достойна равносметка по повод един юбилей!